

Jarosław Klas*
Agnieszka Konior**

Dziedzictwo przemysłowe kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie w kontekście zarządzania dziedzictwem hut żelaza i stali w Polsce i Europie (część 1)

The industrial heritage of the metallurgical plant in Nowa Huta in the context of managing the heritage of iron and steelworks in Poland and Europe (part 1)

Jarosław Klas, Agnieszka Konior, *Dziedzictwo przemysłowe kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie w kontekście zarządzania dziedzictwem hut żelaza i stali w Polsce i Europie (część 1)*, „Ochrona Zabytków” 2025, nr 2, s. 265–286.

Abstrakt

Dziedzictwo hutnicze stanowi element dziedzictwa narodowego Polski. Mimo swojego wpływu na rozwój kraju nie jest ono należycie doceniane i zarządzane. Jeden z takich przykładów to dziedzictwo przemysłowe kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie. Przez długi czas był on największy i najnowocześniejszy w kraju, dobrze ilustruje też rozwój polskiego hutnictwa w drugiej połowie XX wieku, co czyni go obiektem reprezentatywnym w wymiarze międzynarodowym i unikatowym w skali Polski. Artykuł ma na celu omówienie dotychczasowych koncepcji zagospodarowania dziedzictwa hutniczego krakowskiego kombinatu. Badanie opiera się na analizie danych zastanych w formie istniejących opracowań i dokumentacji. Jest to pierwsze tak kompleksowe zestawienie, część przytoczonych informacji nie była do tej pory szerzej publikowana. W artykule przedstawiono krótką historię krakowskiej huty oraz dotychczasowe koncepcje zagospodarowania tego dziedzictwa przemysłowego na przestrzeni lat. Pojawiające się pomysły dotyczyły wykorzystania dziedzictwa hutniczego w turystyce (w tym muzealnictwie), dużych projektach strategicznych, strategiach rozwoju oraz planowaniu przestrzennym i ochronie zabytków. Artykuł stanowi pierwszą część opracowania. W części drugiej zidentyfikowane zostaną sposoby zagospodarowywania dziedzictwa hut żelaza i stali w Polsce i Europie, a na tej podstawie określone możliwości adaptacji wybranych praktyk do koncepcji zagospodarowania nowohuckiego kombinatu w przyszłości.

* Ośrodek Kultury Norwida w Krakowie

ORCID: 0000-0002-3912-4030

e-mail: j.klas@okn.edu.pl

** Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0003-2338-6594

e-mail: agn.konior@uj.edu.pl

Słowa kluczowe

dziedzictwo przemysłowe, kombinat metalurgiczny, Nowa Huta, zarządzanie dziedzictwem hutniczym

Abstract

Metallurgical heritage is an integral part of Poland's national heritage. Despite its impact on the country's development, it is not being managed or appreciated in the way it should be. An example of this is the industrial heritage of the steelworks in Nowa Huta. For a long time, it was the largest and most technologically advanced metallurgical plant in the country, and it also exemplifies the development of Polish metallurgy in the second half of the twentieth century, which makes it a noteworthy object on an international scale and a unique asset in Poland. The objective of this article is to discuss the existing concepts for the development of the metallurgical heritage of the Kraków plant. The study is based on an analysis of available data in the form of existing studies and documentation. This is the first comprehensive compilation of its kind, and some of the information cited has not been widely published before. The article provides a concise overview of the history of the Kraków steelworks and the strategies for the conservation of this industrial heritage. The ideas that have emerged concern the use of metallurgical heritage in tourism (including museums), large strategic projects, development strategies, spatial planning and the protection of monuments. The article constitutes the initial phase of the study. The second part will identify ways of developing the heritage of iron and steelworks in Poland and Europe, and on this basis, determine the possibilities of adapting selected practices to the concept of developing the Nowa Huta industrial complex in the future.

Keywords

industrial heritage, metallurgical plant, Nowa Huta, management of metallurgical heritage

HUTNICTWO MIAŁO ISTOTNY WPŁYW NA INDUSTRIALIZACJĘ I ROZWÓJ POLSKI W XX WIEKU, dlatego dziedzictwo hutnicze stanowi istotny element jej całego dziedzictwa kulturowego¹. W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami huty, obok innych obiektów techniki, takich jak kopalnie czy elektrownie, zostały wskazane jako rodzaj zabytków nieruchomości, które podlegają ochronie bez względu na stan zachowania. Podkreślono również istotność ochrony „wytworów techniki” w przypadku zabytków ruchomych². Wymienienie tego typu obiektów obok na przykład dzieł architektury i budownictwa wskazuje na ich równorzędność względem innych typów zabytków³. Ochronie podlegają także niematerialne aspekty związane z kulturą hutniczą – w 2024 roku obchody Dnia Hutnika i tradycje hutnicze zostały wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁴. Mimo zapewnienia ochrony prawnej na równych zasadach z pozostałymi rodzajami zabytków i podkreślenia wartości aspektów niematerialnych dziedzictwo przemysłowe, w tym hutnicze, wciąż jest w naszym kraju niedoceniane. W zrealizowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa badaniu *Polacy wobec zabytków* zabytki poprzemysłowe, techniki i inżynierii znalazły się dopiero na dziewiątym miejscu pod względem ich istotności i konieczności ich ochrony, ustępując między innymi miejscem historycznym, stanowiskom archeologicznym czy dziełom sztuki. Autorzy tego raportu przyczyną takiego stanu rzeczy upatrują między innymi w tym, że ochrona dziedzictwa industrialnego jest dyscypliną stosunkowo młodą – na szerszą skalę zaczęła być uprawiana już po przemianach ustrojowych 1989 roku, w których konsekwencji

¹ Za Waldemarem Affeltem wyróżniamy dziedzictwo przemysłowe, inżynieryjne i techniki: W. Affelt, *Dziedzictwo techniki, jego różnorodność i wartości*, „Kurier Konserwatorski” 2009, nr 5, s. 5–20.

² Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

³ A. Konior, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym w kontekście procesu rewitalizacji obszarów poprzemysłowych*, Kraków 2021, s. 71.

⁴ Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego, niematerialne.nid.pl, tinyurl.com/5n9b4a9s, dostęp: 1.02.2025.

wiele obiektów przemysłowych uległo zniszczeniu⁵. Stanisław Januszewski podkreśla również, że przyczyną małej świadomości tego, że zabytki techniki są istotne, może być przeświadczenie, że „egzystencja narodu, przez lata pozbawionego samodzielnego bytu państwowego [...] więcej zawdzięcza wspólnocie kultury aniżeli aktywności na polu przemysłu”⁶.

Tymczasem hutnictwo istniało na terytorium obecnej Polski na długo przed nastaniem państwowości (już około 750 roku p.n.e.). Stopniowo rozwijały się małe zakłady rzemieślnicze, które działały w miejscach wydobywania rud żelaza (głównie Staropolski Okręg Przemysłowy⁷, Śląsk). Gwałtowny rozwój hutnictwa nastąpił w drugiej połowie XIX wieku za sprawą wynalezienia metod przemysłowego wytopu stali, a także rozwoju kolei, który umożliwił transport bardzo dużych ilości towarów do odległych odbiorców. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości i przyłączeniu części Górnego Śląska w kraju działały 34 wielkie piece i 46 pieców martenowskich, zatrudnienie wynosiło 58 tys. osób, a produkcja osiągnęła poziom 480 tys. ton surówki, 1 mln ton stali i 746,7 tys. ton wyrobów walcowanych⁸. Po II wojnie światowej krajowa gospodarka rozwijała się, bazując w dużym stopniu na przemyśle, na podstawie planów wieloletnich, które zakładały budowę nowych hut i kopalni. W 1980 roku wyprodukowano 19,5 mln ton stali, co stanowiło historyczny rekord⁹. Zatrudnionych w hutnictwie było 185, 2 tys. pracowników, a w kraju działało 21 wielkich pieców i 79 pieców martenowskich¹⁰. Głównymi ośrodkami produkcji były Huta im. Lenina w Krakowie i Huta Katowice w Dąbrowie Górniczej. Niestety mimo inwestycji polskie hutnictwo pozostawało zapóźnione technologicznie względem krajów zachodnich, a produkcja była w znacznej mierze nieefektywna i szkodliwa dla środowiska. Po 1989 roku wiele nierentownych zakładów zamknięto, a większe sprywatyzowano z udziałem zachodniego kapitału. W 2024 roku w Polsce działało osiem zakładów hutniczych, produkujących 7 mln ton stali. Zatrudnienie wynosiło 30 tys. osób (jeszcze w 1989 roku było to 130 tys. osób)¹¹.

Zamykanie kolejnych hut lub znaczne ograniczanie produkcji wywołało problem ponownego zagospodarowania wielkoskalowych obszarów poprzemysłowych, a ponadto pielęgnowania dziedzictwa hutniczego i jego niematerialnych przejawów, które były spoiwem wielu społeczności lokalnych (na przykład na Nowej Hucie w Krakowie, w dzielnicy Chorzów-Batory, w Stalowej Woli). Znaczna część tych obiektów i ich wyposażenia nie została objęta ochroną prawną, przez co zniknęła z krajobrazu współczesnych miast.

Badacze podkreślają, że obszary pohutnicze są szczególnie trudne w rewitalizacji ze względu na ich rozległość i specyficzną technologię produkcji. Wpływały one zarówno na układ urbanistyczny miasta, jak i na jego strukturę społeczno-ekonomiczną¹². Wielkoskalowe założenia i dziedzictwo silnie zakorzenione w lokalnej społeczności stanowią jednak nie tylko wyzwanie, ale też duży potencjał endogeniczny w procesie rewitalizacji. Jak podkreślał Neil Cossons: „Dziedzictwo przemysłowe jest niewątpliwie unikalnym dyskursem kulturowym; stawia wyzwania, jakich nie można znaleźć nigdzie indziej w sektorze dziedzictwa, i wymaga nowych odpowiedzi, ponieważ istnieje niewiele dobrych przykładów. Nie jest dla ludzi o słabych nerwach”¹³.

⁵ A. Chabiera et al., *Polacy wobec dziedzictwa. Raport z badań społecznych*, Warszawa 2017.

⁶ S. Januszewski, *Ochrona dziedzictwa kultury technicznej – ku nowemu otwarciu* [w:] *Dziedzictwo postindustrialne i jego kulturotwórcza rola*, red. idem, Warszawa 2009, s. 15.

⁷ Staropolski Okręg Przemysłowy obejmował centralną, wschodnią i północną część rejonu świętokrzyskiego.

⁸ A. Frużyński, *Huty żelaza i stali*, Łódź 2022, s. 18–51.

⁹ K. Bocian, Błachowiak Magdalena, Bukowski Maciej, *Na rozdrożu. Szanse i wyzwania transformacji polskiego sektora stalowego*, Warszawa 2024, s. 18–25.

¹⁰ A. Frużyński, *Huty żelaza i stali*, op. cit.

¹¹ K. Bocian, Błachowiak Magdalena, Bukowski Maciej, *Na rozdrożu...*, op. cit., s. 18–25.

¹² A. Franta, M. Dudek, *Idea Smart City jako poszukiwanie współczesnego sensu miejskości na przykładzie rewitalizacji terenów dawnej huty Belval w Luksemburgu*, „Środowisko Mieszkańców” 2017, nr 21, s. 131–139.

¹³ N. Cossons, *Why Preserve the Industrial Heritage* [w:] *Industrial Heritage Re-tooled*, ed. J. Douet, New York 2016, s. 8.

Rewitalizacja, zgodnie z zapisami ustawy, rozumiana jest jako kompleksowe działanie mające na celu wyprowadzenie obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysowego, podejmowane przede wszystkim w ramach działań społecznych, ale także tych o charakterze przestrzennym i gospodarczym, skoncentrowanych terytorialnie, angażujących różne grupy interesariuszy¹⁴. Wśród przykładów zagospodarowania terenów poprzemysłowych do nowych funkcji można wyróżnić adaptację na cele: mieszkaniowe, kulturalne, usługowe, rekreacyjne, handlowe, turystyczne, edukacyjne, przemysłowe i technologiczne¹⁵. Badacze i praktycy wskazują, że najbardziej efektywne jest wielofunkcyjne wykorzystanie terenu (ang. *mixed-use development*) – ze względu na zwiększoną dostępność obiektów i usług, większą liczbę interakcji społecznych, rozwój przedsiębiorczości czy ochronę środowiska¹⁶. Do sposobów zagospodarowania przestrzeni pohnucicznych w Polsce należy adaptacja ich do innych celów przemysłowych i technologicznych (utworzenie specjalnej strefy ekonomicznej czy parku technologicznego) oraz przekształcenie w centra handlowe. Zdarzają się również pojedyncze przykłady adaptacji na cele mieszkaniowe czy kulturalne¹⁷.

Tymczasem dziedzictwo kulturowe „stanowi najbardziej uniwersalne bogactwo niemal każdego obszaru”¹⁸ i może stać się podstawą procesów rewitalizacyjnych (ang. *heritage-led regeneration*) przy wykorzystaniu lokalnej kultury i charakteru danego obszaru. Autorzy poradnika *Dziedzictwo kulturowe w rewitalizacji* wskazują również, że:

W analizie potencjałów dziedzictwo kulturowe odgrywa szczególną rolę. Ma bowiem ogromny potencjał w zakresie rozwoju społecznego, przestrzennego i gospodarczego. Umożliwia utrzymanie i tworzenie nowych miejsc pracy, przyczyniając się do spadku bezrobocia i poprawy sytuacji materialnej mieszkańców OR [obszaru rewitalizacji], tworzenie nowych źródeł dochodów i zwiększanie przychodów gminy. Pozwala na rozwijanie działalności na rynku turystyki, nieruchomości, sektora kreatywnego, edukacji czy tradycyjnego rzemiosła i upraw. Jest niezwykle istotnym elementem budowania poczucia przynależności i odpowiedzialności za wspólne dobro, związania z danym miejscem oraz pozwala na rozwijanie pasji, zainteresowań, nauki przez całe życie, jak również na pielęgnowanie wspólnoty i poczucia więzi. Dziedzictwo jest także istotne dla utrzymania ładu przestrzennego oraz powstawania atrakcyjnych przestrzeni publicznych, rekreacyjnych i kulturowych¹⁹.

Odnosząc się do wykorzystania zabytków w procesie rewitalizacji obszarów poprzemysłowych, warto nawiązać do trzech paradygmatów, które wyróżnia Gregory Ashworth: ochrony, konserwacji i dziedzictwa. Paradygmat ochrony polega na zachowaniu zabytku w niezmiennym kształcie, nawet wtedy, kiedy nie pełni on już swojej pierwotnej funkcji. Tak rozumiana ochrona „w stanie zachowanym” jest przeciwieństwem rozwoju, a sam rozwój traktowany jest jako przeszkoda w ochronie zabytków. Z kolei paradygmat konserwacji dotyczy „ochrony w określonym celu” – prymarną zasadą staje się zachowanie nie dla samego zachowania, ale wyznaczenie nowej funkcji obiektu. Większą wagę przywiązuje się również do otoczenia zabytku i kontekstu jego funkcjonowania. Ostatnim z paradygmatów wyznaczonych przez Ashwortha jest dziedzictwo. W tym przypadku głównym celem działań jest wykorzystanie elementów pochodzących z przeszłości w teraźniejszości. Zachowane zostaną tylko te przejawy dziedzictwa, które będą zaspokajać współczesne potrzeby²⁰.

¹⁴ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.

¹⁵ A. Konior, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym...*, op. cit., s. 255–280.

¹⁶ Raymond Mbata, *Urban Revitalization. Enhancing Quality of Life Through Mixed-Use Developments*, „International Journal of Science and Research Archive” 2024, vol. 11, iss. 2, s. 191–198.

¹⁷ M. Chmielewska, M. Otto, *The Impact of Revitalization on the Evolution of Urban Space on Former Iron and Steel Works Areas in Ruhr Region (Germany)*, „Environmental & Socio-economic Studies” 2013, vol. 1, iss 1, s. 31–37.

¹⁸ *Rola dziedzictwa kulturowego w rewitalizacji*, Warszawa 2018.

¹⁹ *Dziedzictwo kulturowe w rewitalizacji. Praktyczny poradnik*, red. A. Kozioł-Słupska et al., Warszawa 2022, s. 88.

²⁰ G. Ashworth, *Planowanie dziedzictwa*, Kraków 2015, s. 21–39.

Współczesne analizy dotyczące zabytków przemysłowych przeprowadzane w naszym kraju wykazują również, że paradygmat dziedzictwa jest postrzegany jako najbardziej wartościowy z perspektywy odbiorców. Maciej Kronenberg na podstawie realizowanych przez siebie badań dowodzi, że najbardziej docenianą formą adaptacji dziedzictwa industrialnego jest przeznaczenie go na cele kulturalne i współczesne jego wykorzystanie. Jak pisze: „Sam fakt istnienia starej fabryki dla większości turystów nie jest atrakcyjny, dopiero połączenie »opakowania« w postaci obiektu przemysłowego i wypełnienia go nową »treścią« w postaci np. ekspozycji muzealnej sprawia, że turyści się nim interesują”²¹. Z kolei z badania *Polacy wobec zabytków* wynika, że coraz częstsza przemiana funkcji zabytków jest łatwiejsza do akceptacji przez ludzi młodych. Autorzy raportu podkreślają jednocześnie, że w przypadku obiektów przemysłowych w Polsce coraz bardziej zauważalny, szczególnie w dużych miastach, jest trend związany z ich adaptacją do innych funkcji, związanych z pracą czy spędzaniem wolnego czasu. Zdaniem badanych najlepszym sposobem adaptacji zabytków jest połączenie funkcji społecznej z ekonomiczną – zabytki powinny na siebie zarabiać, a jednocześnie każdy powinien mieć do nich zapewniony otwarty dostęp. Z tego względu sprzeciw budzi adaptacja obiektów przemysłowych na cele mieszkaniowe²².

Do praktycznego wdrożenia paradygmatu dziedzictwa niezbędne jest rozpoznanie istniejącego zasobu, przy czym jak podkreśla Łukasz Gaweł, w Polsce taka pełna inwentaryzacja dziedzictwa techniki nie została nigdy przeprowadzona, co skutkuje również brakiem możliwości ochrony obiektów szczególnie cennych, które mają potencjał, żeby zostać zaadaptowane do nowych funkcji (nie tylko kulturalnych)²³. Jedną z metod wykorzystanych do wartościowania dziedzictwa techniki jest stworzona przez Waldemara Affelta metoda Technitas, w której oprócz wartości historycznej i artystycznej, unikatowości, integralności oraz autentyczności bierze się pod uwagę wartość wspólnotową tożsamości społecznej, czyli to, jakie znaczenie dla społeczności lokalnej mają dane przejawy dziedzictwa. Affelt argumentuje, że rewitalizacja obiektów przemysłowych powinna uwzględniać cel konserwatorski, jakim jest „minimalny ubytek wartości kulturowych zabytku”. Jednocześnie dodaje, że istotne jest uwzględnienie aspektów społeczno-ekonomicznych, takich jak: przydatność społeczna, kontekst polityczny, wzmocnienie potencjału turystycznego czy inkluzja społeczna i edukacja o dziedzictwie²⁴. Rozważania te sytuują się zatem na pograniczu paradygmatów konserwacji i dziedzictwa, uwzględniają bowiem zarówno cel konserwatorski, jak i potrzeby społeczno-ekonomiczne.

Celem artykułu jest omówienie dotychczasowych koncepcji zagospodarowania dziedzictwa hutniczego krakowskiego kombinatu, zidentyfikowanie sposobów zagospodarowywania dziedzictwa hut żelaza i stali w Polsce i Europie oraz określenie na tej podstawie możliwości adaptacji wybranych praktyk do koncepcji zagospodarowania nowohuckiego dziedzictwa w przyszłości. W toku badań zostały sformułowane następujące pytania badawcze:

1. Jakie były dotychczasowe koncepcje zagospodarowania dziedzictwa (po)hutniczego krakowskiej huty?
2. Jakie dobre praktyki w zakresie wykorzystania dziedzictwa hut żelaza i stali w Polsce i Europie można wskazać w kontekście edukacji, turystyki i rozwoju lokalnego?
3. Jakie scenariusze dla dziedzictwa kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie można kreślić na podstawie dotychczasowych koncepcji lokalnych oraz doświadczenia z innych adaptacji?

Część pierwsza artykułu omawia dotychczasowe koncepcje zagospodarowania dziedzictwa hutniczego krakowskiego kombinatu, a także odpowiada na pierwsze pytanie badawcze. Część druga (która zostanie opublikowana w kolejnym numerze „Ochrony Zabytków”) realizuje pozostałe cele oraz odpowiada na drugie i trzecie pytanie badawcze.

²¹ M. Kronenberg, *Wpływ zasobów dziedzictwa przemysłowego na atrakcyjność turystyczną miasta – przykład Łodzi*, Łódź 2013.

²² M. Hinz, K. Węglarska, *Polacy wobec zabytków. Raport z badania jakościowego*, Warszawa 2022.

²³ Ł. Gaweł, *W świecie Tildena [w:] Interpretacja dziedzictwa*, Poznań–Warszawa 2019, s. 251–263.

²⁴ W.J. Affelt, *Technitas. Konteksty dziedzictwa kulturowego techniki*, Zabrze 2015.

Zastosowane metody badawcze

Artykuł dotyczy obszaru zarządzania dziedzictwem przemysłowym, a nie jego konserwacji, w związku z tym większy nacisk położyliśmy na jego całościowe współczesne zagospodarowanie niż na ocenę obecnego stanu zagospodarowania i zachowania, która z wielu przyczyn nie jest możliwa. Jednym z powodów są kwestie własnościowe i związana z nimi ograniczona dostępność terenu. Z tego względu w Nowej Hucie nie są możliwe też między innymi ocena stanu zachowania poszczególnych obiektów i ich wyposażenia, wykonanie dokumentacji fotograficznej czy analiza wartościująca elementy zespołu z punktu widzenia historii techniki oraz formy architektonicznej. Uniemożliwia to także sformułowanie szczegółowych propozycji adaptacji konkretnych budynków w przyszłości. Taki zakres prac wymagałby zbudowania kilkusobowego zespołu badawczego, pozyskania zgód od właściciela terenu i przygotowania opracowania, które swoją objętością znacznie przekraczałyby limity przyjęte dla artykułów.

Podstawą niniejszego badania jest analiza danych zastanych. Część dotycząca dotychczasowych koncepcji zagospodarowania dziedzictwa hutniczego krakowskiego kombinatu metalurgicznego opiera się na istniejących opracowaniach i dokumentacji. Należy jednak podkreślić, że dotąd nie powstało ich kompleksowe zestawienie, a niektóre przytoczone informacje nie były dotąd szerzej publikowane. Stąd też rozdział dotyczący dotychczasowych koncepcji zagospodarowania nowohuckiego kombinatu stanowi istotny wkład merytoryczny w rozwój nauki.

Krótką historia krakowskiej huty

Decyzja o budowie i lokalizacji

Po II wojnie światowej konieczne było odtworzenie potencjału polskiego przemysłu. Potrzebne były też znaczne ilości stali do odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych. Nie było to możliwe bez budowy nowej dużej huty stali, co dobrze się wpisywało w plany industrializacji i założenia ideologiczne, jakie dominowały w Europie Środkowej i Wschodniej. W latach 1945–1949 toczyły się dyskusje i procesy decyzyjne dotyczące lokalizacji nowego zakładu. Pierwotnie planowano umiejscowić nową hutę na Śląsku, nad Kanałem Gliwickim. Okolice Krakowa pojawiły się wśród propozycji dopiero na przełomie 1948 i 1949 roku. Ostateczne decyzje zapały w lutym 1949 roku przy udziale ekspertów radzieckich i prawdopodobnie aprobacie Józefa Stalina. Lokalizację w rejonie Mogiły i Pleszowa sekretariat KC PZPR zaakceptował 24 lutego 1949 roku. Zapewne zadecydowały czynniki zarówno pragmatyczno-techniczne, jak i polityczno-ideologiczne²⁵.

Budowa huty

Historia nowohuckiego kombinatu dzieli się na trzy fazy budowy w latach 1950–1976, po których następuje okres regresu w latach 80., transformacji ustrojowej w latach 90. i czas prywatyzacji związany ze stopniowym schyłkiem zakładu (od 2004 roku)²⁶. Budowę kombinatu metalurgicznego pod Krakowem rozpoczęto 26 kwietnia 1950 roku, czyli niespełna rok od rozpoczęcia budowy miasta. Zasadnicze prace poprzedziło przygotowanie terenu. Projekty zakładu oraz sprzęt

²⁵ W. Paduchowski, *Nowa Huta nieznana i tajna. Obraz miasta w materiałach Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Milicji Obywatelskiej (1949–1956)*, Kraków 2014; J. Salwiński, *Lokalizacja kombinatu metalurgicznego pod Krakowem* [w:] *Kryptonim „Gigant”*. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958, red. A. Krawczyk, Kraków 2008, s. 5–16; J. Salwiński, *Decyzje o lokalizacji Nowej Huty pod Krakowem. Stan wiedzy* [w:] *Narodziny Nowej Huty. Materiały z sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku*, Kraków 1999, s. 77–94; J. Salwiński, *Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX wieku* [w:] *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 715–756.

²⁶ M. Choma, M. Gil, K. Lenczowska, *Monografia Huty im. Tadeusza Sendzimira w Krakowie 1954–1994*, Kraków 1994; M. Choma, *Huta im. Tadeusza Sendzimira S.A. w Krakowie 1949–1999*, Kraków 1999; J. Dubiel, *Sesja naukowo-techniczna z okazji 50-lecia HTS S.A. 1949–1999*, Kraków 1999; P. Jagło, *Kombinat* [w:] *Nowa Huta 1949+*, red. Ł. Klimek, Kraków 2013, s. 15–20; J. Salwiński, *Powstanie i rozwój Nowej Huty...*, op. cit.; *Kryptonim „Gigant”...op. cit.; Mój drugi dom? Huta im. Lenina*, red. J. Salwiński, Muzeum Krakowa, Kraków 2019.

1 Zakład remontu silników – obiekt nr 100 (lata powstania: 1950–1952), znajdujący się w gminnej ewidencji zabytków. Źródło: Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa, projekt uchwały w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Kombinat”, prezentacja na dyskusję publiczną 18.01.2022, slajd 19, bip.krakow.pl, tinyurl.com/bdd6hgnz, dostęp: 15.07.2025

Engine repair shop – building no. 100 (built in the years 1950 to 1952), listed in the municipal register of monuments. Source: Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa, draft of the Uchwała w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru 'Kombinat', presentation for public discussion on 18 January 2022, slide 19, bip.krakow.pl, tinyurl.com/bdd6hgnz, accessed: 15 July 2025

przywożono z ZSRR. Ogólna koncepcja była zgodna z założeniami radzieckimi, wedle których duże i samodzielne zakłady uznawano za bardziej wydajne i opłacalne. W pierwszej kolejności budowano infrastrukturę, zaplecze i obiekty pomocnicze, potem wydziały wspierające, a na końcu wydziały produkcji podstawowej. W 1950 roku budowa kombinatu stała się najważniejszym elementem sześcioletniego planu gospodarczego na lata 1950–1955. Z początkiem 1954 roku hucie nadano imię Lenina. W kwietniu dotarł pierwszy transport rudy z Krzywego Rogu, a 22 lipca 1954 roku nastąpił pierwszy spust surówki. Już w 1955 roku huta była największym producentem stali w Polsce. Pierwszy etap budowy zakończył się w 1958 roku. Zatrudnienie wynosiło prawie 18 tys. osób, powierzchnia zakładu – 1000 ha, a produkcja stali – 1,6 mln ton rocznie. Cykl produkcyjny został zamknięty – działały wszystkie podstawowe zakłady: koksownia, aglomerownia, trzy wielkie piece (dwa po 1003 m³, jeden 1386 m³), stalownia martenowska i walcownie.

Drugi etap budowy kombinatu przebiegał w latach 1959–1966. Rozbudowywano wówczas część surowcową i końcowego przetwórstwa, aby zwiększyć produkcję i wprowadzić nowe wyroby. Powstały kolejne walcownie, ocynkownia ogniowa i elektrolityczna, ocynownia, aglomerownia, stalownia konwertorowo-tlenowa i dwa wielkie piece (o pojemności 1719 m³ i 2003 m³). Wielki piec nr 5 był wówczas największy w Europie i USA. Zatrudnienie przekroczyło 29 tys. osób, a produkcja osiągnęła 3,7 mln ton stali rocznie. Trzeci etap budowy huty realizowano w latach 1967–1976 w celu zwiększenia produkcji. Modernizowano istniejące obiekty i budowano nowe – głównie

3 Centrum Administracyjne Huty im. Tadeusza Sendzimira w Krakowie i brama główna. Fot. Jarosław Kłaś

The Tadeusz Sendzimir Steelworks Administration Centre in Kraków and the main gate. Photo: Jarosław Kłaś

Na koniec 1989 roku podjęto decyzję o zmianie patrona zakładu. 4 maja 1990 roku został nim Tadeusz Sendzimir. Transformacja ustrojowa przyniosła niemal bankructwo huty. W latach 1992–1994 realizowano program naprawczy, natomiast w latach 1995–1999 – program restrukturyzacji. Lata 90. XX wieku to czas wydzielania usług pomocniczych w spółki, które prywatyzowano. Starano się zwiększyć rentowność, zmniejszyć zatrudnienie, modernizować i inwestować, na ile było to możliwe, oraz ograniczać wpływ na zanieczyszczenie. Jednocześnie trwały wyłączenia kolejnych zakładów. W 1997 roku huta stała się spółką akcyjną, a w 2001 roku wraz z innymi tego typu zakładami utworzyła holding Polskie Huty Stali, który w 2003 roku zakupiła firma LNM Holdings NV, należąca do Hindusa Lakshmiego Mittala. Krakowska huta zatrudniała wówczas około 7 tys. osób. Od 2004 roku zakład działał jako Ispat Polska Stal, a od 2005 roku jako Mittal Steel Poland SA. W 2007 roku doszło do fuzji z francuskim Arcelorem, w efekcie czego powstało ArcelorMittal Poland SA. Rok później zatrudnienie wynosiło około 3,5 tys. osób. W kolejnych latach między innymi uruchomiono nową walcownię gorącą (2007) oraz zmodernizowano walcownię zimną (2009) i wielki piec nr 5 (2016). W 2019 roku produkcja stali miała wynieść 1,5 mln ton stali, jednak tymczasowo wygaszono ostatni wielki piec w nowohuckim kombinacie metalurgicznym. W kolejnym roku decyzję tę w wyniku pandemii COVID-19 podtrzymano. Tym samym produkcja zakończyła się stali w Nowej Hucie. W 2023 roku wyłączono także koksownię. Nadal pracują tylko walcownie gorąca i zimna, a stal dowożona jest z Huty Katowice²⁹.

²⁹ O okresie transformacji i najnowszej historii nowohuckiego kombinatu zob. M. Choma, *Huta im. Tadeusza Sendzimira S.A. w Krakowie...*, op. cit.; J. Kłaś, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym społeczności lokalnej – przypadek Nowej Huty*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2020; K. Pozniak, *Nowa Huta. Generations of Change in a Model Socialist Town*, Pittsburgh 2014; A. Stenning, *Placing (Post-)Socialism. The Making and Remaking of Nowa Huta, Poland*, „European Urban and Regional Studies” 2000, vol. 77, iss. 2, s. 99–118; *Mój drugi dom? Huta im. Lenina*, op. cit.

Znaczenie i wartość dziedzictwa huty

Huta im. Lenina była największą inwestycją planu sześcioletniego i jednym z największych zakładów przemysłowych w PRL-u. Jego znaczenie podkreślały liczne wizyty zagranicznych gości, takich jak: Jawaharlal Nehru, Indira Gandhi, Nikita Chruszczow, Iwan Koniew, Konstanty Rokossowski, Kwame Nkrumah, Hajle Syllasje I, Josip Broz Tito, Charles de Gaulle czy Fidel Castro. Kombinat metalurgiczny zajmował się pełnym cyklem produkcyjnym: od fazy przygotowawczej (materiały ogniotrwałe, koksochemia, aglomerownia), przez transformację rudy (wielkie piece) i uszlachetnianie surówki (stalownie) po wstępne kształtowanie stali (walcownie zgniatacz i slabing) oraz właściwe kształtowanie stali (walcownie gorąca, zimna, rur zgrzewanych, drobna i drutu). Do tego funkcjonowało całe zaplecze administracyjne i socjalne: biura, szatnie, łaźnie, stołówki, służba zdrowia (przychodnie lekarskie i szpital), straż pożarna, szkoły zawodowe, komunikacja autobusowa, gospodarstwo ogrodnicze i hodowlane, wytwórnia wód gazowanych, zakładowy dom kultury, ośrodek informacyjno-propagandowy, hotele pracownicze, ośrodki wczasowo-wypoczynkowe, klub sportowy i ogrody działkowe. Działały hutnicze organizacje PZPR, młodzieżowe, związkowe, PCK, PTTK, LOK, TKK, NOT i ZBoWiD. Woda z elektrociepłowni działającej w ramach siłowni HiL zasilala miejski system ciepłowniczy. Wszystko to powodowało, że związek huty i miasta był wielopoziomowy i wręcz organiczny. Zresztą budowa zakładu była też przyczyną powstania Nowej Huty – planowanej jako osobne miasto, a ostatecznie część Krakowa³⁰.

Nowohucki kombinat metalurgiczny nie jest wyjątkowy w skali świata czy Europy, ale przez długi czas był największy i najnowocześniejszy w kraju, dobrze ilustrował też rozwój polskiego hutnictwa w drugiej połowie XX wieku. Czyni go to obiektem reprezentatywnym w wymiarze międzynarodowym i unikatowym w skali kraju. Najbardziej wartościowymi obiektami były najstarsze i ważne dla produkcji zakłady oraz budynki administracyjne. Największą wartość prezentowała walcownia zgniatacz z racji swojego wieku, znaczenia w cyklu produkcyjnym, wielkości (imponującej w skali światowej), stanu zachowania i związku ze strajkami w latach 80. XX wieku, ale niestety została wyburzona w 2005 roku. Wartość dziedzictwa przemysłowego huty w kolejnych latach spadała wraz z pogarszaniem się ich stanu i kolejnymi likwidacjami. Stopniowo rozluźnieniu ulegały też związki miasta i jego mieszkańców z hutą, która powoli znika ze zbiorowej świadomości. Dziedzictwo niematerialne nie jest raczej kultywowane, a hutnictwo pozostaje obecne głównie w miejscowym starym i nowym nazewnictwie³¹.

Koncepcje zagospodarowania dziedzictwa przemysłowego krakowskiej huty na przestrzeni lat

Na przestrzeni lat pojawiały się różne pomysły na zagospodarowanie dziedzictwa hutniczego w krakowskiej Nowej Hucie – w sensie zarówno dosłownego wykorzystania poprzemysłowych artefaktów, jak i otoczenia opieką związanej z nimi spuścizny niematerialnej. Pomysły te naturalnie zaczęły się pojawiać szczególnie w okresie transformacji ustrojowej i w kolejnych latach, kiedy stało się już jasne, że produkcja hutnicza w Krakowie będzie maleć, co pociągnie za sobą stopniowe uwalnianie olbrzymich terenów, osieracanie obiektów i urządzeń oraz marginalizację wartości niematerialnych. Pojawiające się koncepcje dotyczyły wykorzystania dziedzictwa hutniczego w turystyce (w tym muzealnictwie), dużych projektach strategicznych, strategiach rozwoju oraz planowaniu przestrzennym i ochronie zabytków.

³⁰ J. Kłaś, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym...*, op. cit.

³¹ J. Duda, H. Kazimierski, S. Pochwała, *Dziedzictwo przemysłowe kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie – wstępne rozpoznanie na przykładzie walcowni zgniatacz* [w:] *Nowa Huta – przeszłość i wizja. Studium muzeum rozproszonego*, red. J. Salwinski, Leszek J. Sibila, Kraków 2008, s. 141–176; J. Kłaś, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym...*, op. cit.; S. Pochwała, *Kombinat metalurgiczny w Nowej Hucie – kłopotliwe dziedzictwo* [w:] *Kryptonim „Gigant”...*, op. cit., s. 39–54.

4

Wieża (wspinalnia) remizy strażackiej w 1951 roku – obiekt nr 516 (lata powstania: 1950–1952), wykreślony z gminnej ewidencji zabytków. Źródło: *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, red. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008, s. 71

Tower (firefighter climbing tower) of the fire station in 1951 – building no. 516 (built in the years 1950 to 1952), removed from the municipal register of monuments. Source: *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, ed. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008, p. 71

4

Turystyka i muzealnictwo

Potencjał turystyczny kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie dostrzegano niemal od jego zarania. W 1956 roku powstały pierwsza trasa zwiedzania zakładu i Koło Przewodników Zakładowych PTTK. W kolejnych latach wydawano przewodniki po hucie. Kombinatu pokazywano zagranicznym politykom i zwykłym obywatelom. W latach 1951–2003 hutę zwiedziło ponad 36 tys. wycieczek i 1,1 mln osób, z czego około 6 tys. wycieczek i ponad 174 tys. osób z zagranicy³². W 2003 roku w związku z prywatyzacją zakładu niemal zupełnie ograniczono ruch turystyczny w kombinacie, choć jeszcze w 2004 roku Maciej Mieźian proponował w swoim przewodniku trasę zwiedzania kombinatu³³. W kolejnej dekadzie w hali walcowni organizowany był raz w roku finał festiwalu Sacrum Profanum, a sporadycznie także ograniczone do wybranych obiektów oprowadzania przy różnych okazjach (na przykład akcja „Zajrzyj do Huty” czy Dzień Hutnika)³⁴.

Z turystyką wiąże się też koncepcja utworzenia Muzeum Historii Kombinatu Metalurgicznego, która pojawiła się w latach 70. XX wieku, jednak dopiero w 1996 roku zaczęto ją realizować. Wtedy zrodziła się idea muzeum poświęconego dziejom Nowej Huty i kombinatu metalurgicznego. Otwarcie takiej instytucji stało się głównym celem Stowarzyszenia na rzecz Powołania i Rozwoju Muzeum Nowej Huty i Huty im. Tadeusza Sendzimira, założonego w 1997 roku przez lokalnych aktywistów, a od 2003 roku działającego pod nazwą Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Nowej Huty.

³² M. Dej, J. Gałka, *Funkcja turystyczna Nowej Huty* [w:] *Funkcja turystyczna miast. XXI Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, red. I. Jażdżewska, Łódź 2008, s. 99–109; Z. Wyżga, *50 lat PTTK w krakowskiej hucie 1953–2003*, Kraków 2004.

³³ M. Mieźian, *Nowa Huta – socjalistyczna w formie, fascynująca w treści*, Kraków 2004.

³⁴ J. Kłaś, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym...*, op. cit.

5 Walcownia gorąca blach – obiekt nr 49 (lata powstania: 1953–1957), wykreślony z gminnej ewidencji zabytków. Źródło: Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa, projekt uchwały w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Kombinat”, prezentacja na dyskusję publiczną 18.01.2022, slajd 20, bip.krakow.pl, tinyurl.com/bdd6hguz, dostęp: 15.07.2025

Hot sheet rolling mill – building no. 49 (built in the years 1953 to 1957), removed from the municipal register of monuments. Source: Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa, draft of the Uchwała w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Kombinat”, presentation for public discussion on 18 January 2022, slide 20, bip.krakow.pl, tinyurl.com/bdd6hguz, accessed: 15 July 2025

Plany obejmowały przedstawienie historii Nowej Huty i kombinatu w szerszym kontekście Polski i Europy. W tym samym czasie dyrektor Huty im. Tadeusza Sendzimira powołał Zespół ds. Muzeum Huty im. Tadeusza Sendzimira oraz Nowej Huty. Celem było utworzenia oddziału Muzeum Historycznego Miasta Krakowa lub organizacji prowadzonej przez stowarzyszenie. Planowano także otwarcie wystawy z okazji 50-lecia Nowej Huty i kombinatu w Centralnym Laboratorium HTS. Muzeum miało obejmować historię miasta i kombinatu oraz prądzieje i kulturę ludową regionu, a funkcjonować jako sieć punktów w przestrzeni Nowej Huty³⁵. Równocześnie, w 1999 roku powstała Fundacja Socland, założona przez Andrzeja Wajdę, Krystynę Zachwatowicz-Wajdę, Jacka Fedorowicza i Czesława Bieleckiego, która planowała utworzenie parku tematycznego na terenie Huty im. Tadeusza Sendzimira. Projekt miał połączyć funkcje muzealne i rozrywkowe, tak by umożliwiać bezpośrednie doświadczenie PRL-u. W 2001 roku zorganizowano wystawę *SocLand* w Nowej Hucie, ale projekt ostatecznie rozwinięto w Warszawie³⁶.

W końcu w 2005 roku otwarto Dzieje Nowej Huty – oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa na osiedlu Słonecznym. Miał on funkcjonować w formule Muzeum Rozproszonego Nowej Huty. Jedną z czterech tras turystycznych planowano poświęcić obiektom przemysłowym kombinatu. Ostatecznie z różnych względów do tego nie doszło. W 2019 roku oddział połączono z Muzeum PRL-u (w organizacji) w Muzeum Nowej Huty będącym oddziałem Muzeum Krakowa.

³⁵ S. Piwowarski, *Koncepcja utworzenia Muzeum Nowej Huty i Huty im. Tadeusza Sendzimira (zarys problematyki)* [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód*, Kraków 1997, s. 129–135.

³⁶ J. Klaś, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym...*, op. cit.

6 Biurowiec walcowni gorącej blach – obiekt nr 51a (lata powstania: 1953–1957), wykreślony z gminnej ewidencji zabytków. Źródło: Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa, projekt uchwały w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Kombinat”, prezentacja na dyskusję publiczną 18.01.2022, slajd 21, bip.krakow.pl, tinyurl.com/bdd6hgnz, dostęp: 15.07.2025

Hot sheet rolling mill office building – building no. 51a (built in the years 1953 to 1957), removed from the municipal register of monuments. Source: Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa, draft of the Uchwała w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Kombinat”, presentation for public discussion on 18 January 2022, slide 21, bip.krakow.pl, tinyurl.com/bdd6hgnz, accessed: 15 July 2025

Wystawa stała ma podejmować między innymi tematy dotyczące materialnego i niematerialnego dziedzictwa hutniczego³⁷. Kombinatowi poświęcony będzie osobny duży segment wystawy³⁸. Do tego czasu nowohuckie muzeum poruszało wątki związane z kombinatem metalurgicznym na wystawach czasowych³⁹.

Projekty strategiczne

W pierwszej połowie lat 90. XX wieku na terenach kombinatu planowano stworzyć park przemysłowy dla małych i średnich firm. Koordynacją procesu miała się zająć Fundacja Eco Steel. W 1996 roku powstała jednak spółka Agencja Rozwoju Gospodarczego Kraków-Wschód z udziałami huty, miasta i urzędu wojewódzkiego. Powiązano ją z ustanowionym przez Radę Miasta Krakowa na terenie strefy ochronnej wokół kombinatu Obszarem Strategicznym Kraków-Wschód⁴⁰. Projekt

³⁷ Ibidem; J. Salwiński, *Muzeum Nowej Huty – niechciane dziedzictwo potencjałem społecznym miasta*, „Światowid. Rocznik Muzeum PRL-u” 2018, nr 5, s. 25–35; L.J. Sibila, *Muzeum rozproszone Nowej Huty. Przewodnik*, Kraków 2007; M. Wąchała-Skindzier, „Wspomnijmy to jeszcze raz...”. Wystawy, wydarzenia i projekty w „nowohuckim słończku” 2005–2018, „Światowid. Rocznik Muzeum PRL-u” 2018, nr 5, s. 155–171.

³⁸ Zob. F. Zakrzewski, *Kierunek Nowa Huta – założenia scenariuszowe wystawy głównej Muzeum Nowej Huty*, „Światowid. Rocznik Muzeum PRL-u” 2018, nr 5, s. 55–71.

³⁹ Por. *Kryptonim „Gigant”...*, op. cit.; *Mój drugi dom? Huta im. Lenina*, op. cit.

⁴⁰ M. Choma, M. Gil, K. Lenczowska, *Monografia Huty im. Tadeusza Sendzimira...*, op. cit.; J. Kłás, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym...*, op. cit.; *Restrukturyzacja – modernizacja – zagospodarowanie Huty im. Tadeusza Sendzimira*, red. Z. Małecki, Kraków 1997; J. Salwiński, *Powstanie i rozwój Nowej Huty...*, op. cit.

zagospodarowania tego terenu opracował zespół z Politechniki Krakowskiej kierowany przez Stanisława Juchnowicza – jednego z projektantów Nowej Huty. Zakładano między innymi utworzenie parku przemysłowego na terenach zwalnianych przez kombinat, zabudowę mieszkaniową w sąsiedztwie, wykorzystanie kolei dla ruchu pasażerskiego i poprowadzenie obwodnicy Krakowa po wschodniej stronie kombinatu, funkcje sportowo-rekreacyjne wzdłuż Wisły i w Przylasku Rusieckim, a także stworzenie Parku Solidarności na terenie hałd pohutniczych oraz „skansenu hutniczego” chroniącego dziedzictwo przemysłowe. Planów tych nie wprowadzono w życie⁴¹.

W 2012 roku rozpoczęto realizację projektu „Nowa Huta Przyszłości”, mającego na celu rozwój wschodniej części Krakowa. Zaczęto od międzynarodowego konkursu urbanistycznego – wówczas największego w Polsce. Wygrała koncepcja zespołu Arca z Gliwic pod kierunkiem Michała Stangela, oparta na ideach zrównoważonego rozwoju, zakładająca między innymi przestrzenie dla biznesu, nowych technologii, lekkiego przemysłu, usług, mieszkalnictwa, turystyki dziedzictwa przemysłowego i rekreacji przy wykorzystaniu walorów przyrodniczych. Potem ograniczono ją do czterech komponentów (w bezpośrednim sąsiedztwie, ale nie na terenie kombinatu), dla których opracowywano szczegółowe koncepcje. Były to: Park Naukowo-Technologiczny „Branice” – Strefa Aktywności Gospodarczej, Centrum Logistyczno-Przemysłowe „Ruszcza”, Centrum Wielkoskalowych Plenerowych Wydarzeń Kulturalnych „Błonia 2.0” oraz Centrum Rekreacji i Wypoczynku „Przylasek Rusiecki”. W 2014 roku miasto i województwo powołało spółkę Kraków Nowa Huta Przyszłości, która stopniowo zajmuje się realizacją poszczególnych elementów przedsięwzięcia. Spółka ma się też zająć utworzeniem skansenu Park Edukacyjny „Branice”⁴².

Niemal równolegle rozpoczęto realizację projektu KRK NH₂, koncentrującego się na Centrum Administracyjnym Huty oraz przyległych terenach kombinatu, a wzorowanego na Belval w Luksemburgu⁴³. W 2014 roku zawarto porozumienie, w wyniku którego Skarb Państwa miał przejąć około 300 ha terenów niepotrzebnych już ArcelorMittal Poland w zamian za zamianę użytkowania wieczystego na własność około 500 ha terenów nadal koniecznych do produkcji. Wojewoda małopolski Jerzy Miller zakładał zagospodarowanie uwolnionych terenów pohutniczych na centra badawczo-rozwojowe z infrastrukturą społeczną i rekreacyjną, czym miała się zająć spółka Laboratorium Inteligentnego Miasta i Innowacyjnej Gospodarki, utworzona w 2015 roku przez Skarb Państwa i krakowskie uczelnie (AGH, PK i UR). Ponadto przewidywano także inne inwestycje. W dawnej kuźni huty miało powstać Centrum Kreatywności i Designu, założone przez Małopolski Urząd Wojewódzki i krakowskie uczelnie (UEK, AGH, PK, ASP), które miało się zajmować promocją regionu, współpracą biznesu i nauki oraz wzmocnieniem innowacyjnej gospodarki. Na terenach poprzemysłowych planowano natomiast Centrum Konserwacji i Magazynowania, czyli magazyny zbiorów dla kilkunastu krakowskich muzeów. Porozumienie w tej sprawie w 2015 roku podpisały rząd i Muzeum Narodowe w Krakowie, a zainteresowane udziałem w przedsięwzięciu były też: Zamek Królewski na Wawelu, Muzeum Przyrodnicze ISEZ PAN, Ośrodek Dokumentacji Sztuki Tadeusza Kantora Cricoteka, Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK, Muzeum Inżynierii Miejskiej, Muzeum Etnograficzne, Muzeum Geologiczne ING PAN, Muzeum Historii Fotografii (obecnie MuFo), Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Muzeum Armii Krajowej, Muzeum Lotnictwa Polskiego oraz Fundacja Księżąt Czartoryskich. Częścią projektu KRK NH₂ mogło też być Małopolskie Centrum Nauki. Najważniejsza rola w całym przedsięwzięciu przypadła jednak Centrum Administracyjnemu Huty, które na przełomie 2014 i 2015 roku opuściło ArcelorMittal Poland. Budynki miały zostać poddane gruntownemu

⁴¹ S. Juchnowicz, *Studium uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego w obszarze strategicznym Kraków-Wschód, łącznie z terenem kombinatu HTS* [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty...*, op. cit.; S. Juchnowicz, *Kraków, Nowa Huta, dziedzictwo niechciane, co dalej* [w:] *Dziedzictwo a rozwój. Doświadczenie Krakowa*, red. M. Reklewska, Kraków 2000, s. 37–53; S. Juchnowicz, *Rola dziedzictwa kulturowego w projekcie rewitalizacji i rozwoju Nowej Huty i zdegradowanych terenów otaczających* [w:] *Rewitalizacja miast poprzemysłowych – rola dziedzictwa kulturowego*, red. B.M. Walczak, Łódź 2006, s. 111–120.

⁴² J. Kłaś, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym...*, op. cit.; M. Stangel, A. Drobnik, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju dzielnicy Nowa Huta Przyszłości*, „Przegląd Urbanistyczny” 2014, t. 8, s. 56–61.

⁴³ A. Franta, M. Dudek, *Idea Smart City...*, op. cit.

7 Kuźnia w 1953 roku – obiekt nr 65 (lata powstania: 1950–1952), znajdujący się w gminnej ewidencji zabytków. Źródło: *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, red. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008, s. 96

Forge in 1953 – building no. 65 (built in the years 1950 to 1952), listed in the municipal register of monuments. Source: *Kryptonim ‘Gigant’. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, ed. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008, p. 96

remontowi konserwatorskiemu. Swoje siedziby miały tam znaleźć Małopolski Urząd Wojewódzki i jednostki administracji wojewódzkiej. Planowano też upamiętnienie nowohuckiej „Solidarności” oraz funkcje kulturalne. By zrealizować ten pomysł, w tym wykupić obiekt od właściciela huty, w 2014 roku powołano spółkę Skarbu Państwa Nowe Centrum Administracyjne. Do budynku S wprowadziło się między innymi Kuratorium Oświaty w Krakowie, a cały kompleks został udostępniony do zwiedzania dzięki współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz w ramach większych imprez. Po zmianie władzy w wyniku wyborów jesienią 2015 roku Skarb Państwa zaczął się stopniowo wycofywać z realizacji projektu KRK NH2. W efekcie w 2019 roku spółka Nowe Centrum Administracyjne stała się spółką zależną Krakowskiego Parku Technologicznego. Budynków jednak nie wykupiono, a impas trwa do dziś. Tymczasem jesienią 2019 roku Centrum Administracyjne Huty wraz z bramą główną wpisano do rejestru zabytków⁴⁴.

Strategie rozwoju

Dziedzictwo hutnicze – lub szerzej przemysłowe – pojawiało się sporadycznie w dokumentach strategicznych Miasta Krakowa. W „Strategii rozwoju Krakowa” z 2005 roku⁴⁵ w celu strategicznym II „Kraków miastem konkurencyjnej i nowoczesnej gospodarki” wpisano cel operacyjny III.3 „Zachowanie dziedzictwa kulturowego, w tym rewitalizacja zespołów zabytkowych miasta”, gdzie wskazano, że należy podjąć między innymi rewitalizację poprzemysłowego obszaru

⁴⁴ J. Kłaś, *Zarządzanie przez animację – dziedzictwo kulturowe w centrach, ośrodkach i domach kultury* [w:] *Etnografie instytucji dziedzictwa kulturowego*, red. Ł. Gaweł, M. Kostera, Kraków 2018, s. 99–116; J. Kłaś, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym...*, op. cit.; Decyzja Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 22 października 2019 r., numer rejestru: A-1527/M, sygn. OZKr.5140.A.13.2019. DW5, Archiwum Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie.

⁴⁵ Uchwała nr LXXV/742/05 Rady Miasta Krakowa z dnia 13 kwietnia 2005 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Krakowa.

8 Odlewnia żeliwa – obiekt nr 62 (lata powstania: 1951–1952), wykreślony z gminnej ewidencji zabytków. Źródło: Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa, projekt uchwały w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Kombinat”, prezentacja na dyskusję publiczną 18.01.2022, slajd 24, bip.krakow.pl, tinyurl.com/bdd6hgnz, dostęp: 15.07.2025

Cast iron foundry – building no. 62 (built in the years 1951 to 1952), removed from the municipal register of monuments. Source: Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa, draft of the Uchwała w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru 'Kombinat', presentation for public discussion on 18 January 2022, slide 24, bip.krakow.pl, tinyurl.com/bdd6hgnz, accessed 15 July 2025

Kraków-Wschód. W „Strategii rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030” z 2018 roku⁴⁶ dla obszaru II „Nowoczesna gospodarka i potencjał naukowy” celem strategicznym jest „Kraków – miasto rozwijające gospodarkę opartą na wiedzy”, na który składają się cele operacyjne II.1 „Współpraca nauki, biznesu i samorządu” oraz II.2 „Wspieranie innowacyjności przedsiębiorstw”. Jednym z ich projektów strategicznych jest „Kraków – Nowa Huta Przyszłości”, związany z terenami poprzemysłowymi.

W „Strategii rozwoju turystyki w Krakowie na lata 2006–2013”⁴⁷ w priorytecie I „Nowoczesna infrastruktura turystyczna i okołoturystyczna” w ramach celu szczegółowego I.1 „Rozwój infrastruktury turystycznej” wyznaczono zadanie I.1.2 „Budowa Parku Tematycznego w Nowej Hucie”. Chodzi o stworzenie na terenach poprzemysłowych parku o charakterze poznawczym, edukacyjnym i rozrywkowym, prezentującego w nowoczesny sposób i przy użyciu różnych technik tradycje hutnicze – jako jednej z głównych atrakcji turystycznych Nowej Huty. Miałyby powstać coś na wzór parku tematycznego Magna w Wielkiej Brytanii.

W kolejnej „Strategii Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2014–2020”⁴⁸ w priorytecie I „Nowoczesna przestrzeń turystyczna miasta” w celu szczegółowym I.1 „Rozwój infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej” wpisano zadanie I.1.4 „Projekt Kraków-Nowa Huta Przyszłości:

⁴⁶ Uchwała nr XCIV/2449/18 Rady Miasta Krakowa z dnia 7 lutego 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Strategia Rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030”.

⁴⁷ Uchwała nr CXIV/1167/06 Rady Miasta Krakowa z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2006–2013 ze zm.

⁴⁸ Uchwała nr CXXI/1965/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 5 listopada 2014 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2014–2020.

9 Warsztat mechaniczny w 1954 roku – obiekt nr 64 (lata powstania: 1950–1952), wykreślony z gminnej ewidencji zabytków. Źródło: *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, red. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008, s. 153

Mechanical workshop in 1954 – building no. 64 (built in the years 1950 to 1952), removed from the municipal register of monuments. Source: *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, ed. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008, p. 153

zadania »Błonia 2.0« i »Zagospodarowanie Przylasku Rusieckiego«. Chodzi tu o podniesienie atrakcyjności wschodniej części miasta przez przyczynienie się do deglomeracji ruchu turystycznego, poprawy dostępności turystycznej i poszerzenia oferty wydarzeń masowych. Nowa Huta Przyszłości wraz z Błoniami 2.0 i zagospodarowaniem Przylasku Rusieckiego pojawia się też w zadaniu I.2.1 „Promocja obszarów pod inwestycje, w tym turystyczne i okołoturystyczne” w celu szczegółowym I.2 „Zagospodarowanie przestrzeni turystycznej i rekreacyjnej”.

Planowanie przestrzenne i ochrona zabytków

Kwestie ochrony dziedzictwa hutniczego brano też pod uwagę w planowaniu przestrzennym. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa uchwalone przez Radę Miasta Krakowa 16 kwietnia 2003 roku⁴⁹ i zaktualizowane 9 lipca 2014 roku⁵⁰ uwzględnia „Program ochrony i wykorzystania zabytkowych i historycznych obiektów postindustrialnych, po ustaniu ich funkcji produkcyjnych”, gdzie jako wartościowe i wymagające ochrony wskazane są obiekty postindustrialne, takie jak fragmenty dawnych obiektów kombinatu metalurgicznego oraz młyn do łamania żużła wielkopieczowego w Branicach (rozebrany na początku drugiej dekady XXI wieku), który był też objęty ochroną w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Branic⁵¹. W opracowaniu na temat dóbr kultury współczesnej na terenie województwa małopolskiego wśród obiektów wartych ochrony z Nowej Huty wymieniono Centrum Administracyjne Huty

⁴⁹ Uchwała nr XII/87/03 Rady Miasta Krakowa z dnia 16 kwietnia 2003 r. w sprawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa.

⁵⁰ Uchwała nr CXII/1700/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 9 lipca 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa”.

⁵¹ Uchwała nr CXVII/1235/06 Rady Miasta Krakowa z dnia 27 września 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Branice”.

10 Należące do zespołu siłowni (lata powstania: 1952–1954) hale kottów – obiekt nr 87, znajdujący się w gminnej ewidencji zabytków. Źródło: A. Walczak, *Architektura i urbanistyka przemysłowa nowohuckiego kombinatu. Historia, teraźniejszość i szanse na przyszłość*, „Zgniatacz – Nowohuckie Studia Naukowe” 2024, t. 2, s. 31

Boiler halls belonging to the power plant complex (built in the years 1952 to 1954) – building no. 87, listed in the municipal register of monuments. Source: A. Walczak, *Architektura i urbanistyka przemysłowa nowohuckiego kombinatu. Historia, teraźniejszość i szanse na przyszłość*, *Zgniatacz – Nowohuckie Studia Naukowe* 2024, vol. 2, p. 31

im. Tadeusza Sendzimira oraz relikty zabudowy poprzemysłowej kombinatu (w tym obiekty młyna do łamania żuźla wielkopieczowego)⁵².

W 2019 roku przystąpiono do sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kombinatu i jak już wspomniano, do rejestru zabytków zostało wpisane Centrum Administracyjne Huty wraz z bramą główną. W tym samym czasie Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie zabrało się do identyfikacji na terenie huty obiektów, które należy objąć ochroną. Wytypowano 21 z nich, dla których przewidziano ochronę w pierwotnym projekcie planu miejscowego i sporządzono karty ewidencyjne. W 2022 roku Rada Miasta Krakowa wprowadziła poprawki do planu i usunęła wiele z zapisów ochronnych, a decyzją Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z powodu braków formalnych usunięto większość obiektów kombinatu z ewidencji zabytków w efekcie skarg właścicieli⁵³. Ujęte w ewidencji pozostały:

⁵² A. Rozenau-Rybowicz, D. Szlenk-Dziubek, P. Białoskórski, *Atlas dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego*, Kraków 2009.

⁵³ Były to: budynki socjalne i biurowe stalowni martenowskiej – obiekty nr 35–35a (lata powstania: 1956 i 1958); walcownia gorąca blach – obiekt nr 49 (lata powstania: 1953–1957); biurowiec walcowni gorącej blach – obiekt nr 51a (lata powstania: 1953–1957); biurowiec walcowni zimnej blach – obiekt nr 51c (rok powstania: 1958); odlewnia żeliwa – obiekt nr 62 (lata powstania: 1951–1952); odlewnia staliwa – obiekt nr 63 (lata powstania: 1951–1952); warsztat mechaniczny – obiekt nr 64 (lata powstania: 1950–1952);

budynek przygotowania złomu stalowni martenowskiej – obiekt nr 54 (rok powstania: 1956); kuźnia – obiekt nr 65 (lata powstania: 1950–1952); zespół siłowni (lata powstania: 1952–1954), na który składają się hale kotłowni i turbogeneratorów – obiekt nr 87, hala turbodmuchaw – obiekt nr 87a, biurowiec – obiekt nr 88, rozdzielnia – obiekt nr 89 oraz nośnice węgla – obiekt nr 91d; zakład remontu silników – obiekt nr 100 (lata powstania: 1950–1952); wielki piec nr 5 – obiekt nr 1111–1112 (lata powstania: 1965–1966). Planu miejscowego do 2025 roku nie udało się uchwalić⁵⁴.

Podsumowanie części 1 – dziedzictwo krakowskiej huty w świetle dotychczasowych koncepcji

Nowohucki kombinat metalurgiczny rozwijał się w trzech zasadniczych fazach od początku lat 50. do końca lat 70. XX wieku. Potem nastąpił okres stopniowego regresu, związanego najpierw z wielowymiarowym kryzysem lat 80. i transformacją ustrojową lat 90. Pierwsze dwie dekady XXI wieku to dla krakowskiej huty okres prywatyzacji i dostosowywania się do nowych warunków gospodarczych oraz wyłączenia części produkcyjnej. Zważywszy na znaczenie Huty im. Lenina dla działalności opozycyjnej w latach 80. XX wieku i późniejszych zmian polityczno-gospodarczych, w tym przypadku potwierdziło się, że rewolucja zjada swoje dzieci. Za Kingą Pozniak można stwierdzić, że huta z dużej ryby w małym stawie krajowym stała się małą rybką w dużym stawie globalnym⁵⁵. Trzecia dekada nowego stulecia przyniosła niepewność co do przyszłości – postawiła tyle samo wyzwań, ile otworzyła możliwości dla dziedzictwa pohutniczego. Choć sam zakład produkcyjny nie jest ewenementem w skali Europy, to jego wielkość oraz znaczenie techniczne, gospodarcze, historyczne, społeczne i kulturowe jest nie do przecenienia nie tylko dla Nowej Huty i Krakowa, ale też dla całego kraju.

Z tych powodów już od początku lat 70. XX wieku – a w szczególności w związku z ewidentnie zbliżającym się końcem produkcji – od ostatniej dekady minionego stulecia pojawiały się kolejne koncepcje zagospodarowania dziedzictwa hutniczego w Nowej Hucie. Żadna z nich nie została jednak w pełni zrealizowana. Pierwotnie koncentrowały się one na wykorzystaniu kombinatu w celach turystycznych i pomysłach utworzenia muzeum, które w odmiennym formule materializuje się dopiero teraz, w postaci Muzeum Nowej Huty, będącego oddziałem Muzeum Krakowa. W dalszej kolejności pojawiły się szersze koncepcje o charakterze rozwojowym, z silnym komponentem dotyczącym dziedzictwa: obszar strategiczny Kraków-Wschód, Nowa Huta Przyszłości czy KRK NH2. Znajdowały one odzwierciedlenie w różnych miejskich strategiach rozwoju. Spośród tych trzech w pełną fazę realizacji weszła tylko Nowa Huta Przyszłości, przy czym i ta koncepcja wdrażana jest raczej punktowo, z pominięciem samego terenu kombinatu. Ponadto w wypadku tej koncepcji dziedzictwo hutnicze miało najmniejsze znaczenie, w przeciwieństwie do pozostałych dwóch, w których stanowiło ono istotny element całego założenia. Nowohucki kombinat nie jest też dobrym przykładem planowania przestrzennego i ochrony zabytków. Od momentu rozpoczęcia prac w 2019 roku nie udało się uchwalić dla niego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, a większość z 21 obiektów ujętych w ewidencji zabytków decyzją sądu została z niej skreślona. Do rejestru zabytków wpisano tylko Centrum Administracyjne Huty wraz z bramą główną.

warsztat konstrukcji stalowych – obiekt nr 66 (rok powstania: 1951); warsztat remontowy – obiekt nr 68 (lata powstania: 1951–1953); magazyn centralny – obiekt nr 75 (rok rozpoczęcia budowy: 1951); parowozownia – obiekt nr 115 (lata powstania: 1951–1952); centralne laboratorium – obiekt nr 153 (lata powstania: 1952–1956); biurowce wydziału koksowni – obiekty nr 326 i 327 (lata powstania: 1952–1953); stołówka – obiekt nr 328 (lata 50. XX wieku); biurowiec zakładu materiałów ogniotrwałych – obiekt nr 433a (lata powstania: 1951–1954); remiza strażacka z wieżą (wspinalnią) – obiekty nr 515–516 (lata powstania: 1950–1952).

⁵⁴ A. Walczak, *Architektura i urbanistyka przemysłowa nowohuckiego kombinatu. Historia, teraźniejszość i szanse na przyszłość*, „Zgniatacz – Nowohuckie Studia Naukowe” 2024, t. 2, s. 22–37; Decyzja Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 22 października 2019 r., op. cit.; Uchwała nr XIII/230/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 10 kwietnia 2019 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Kombinat”; Gminna ewidencja zabytków Krakowa, wersja uaktualniona, 22.08.2024.

⁵⁵ K. Pozniak, *Nowa Huta...*, op. cit.

dr Jarosław Kłaś

Kulturoznawca, badacz, animator i menedżer kultury. Doktor w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości. Dyrektor Ośrodka Kultury Norwida w Krakowie. Członek Instytutu Badań Organizacji Kultury – IBOK, Forum Kraków, Komisji Zarządzania Kulturą i Mediami PAU oraz Rady Muzeum Armii Krajowej w Krakowie. Współpracuje z różnymi instytucjami kultury i organizacjami pozarządowymi. Prowadzi zajęcia z zakresu zarządzania kulturą dla studentów i słuchaczy studiów podyplomowych. Pomysłodawca i koordynator wielu projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego. Jego główne zainteresowania badawcze to animacja kultury oraz zarządzanie instytucjami kultury i dziedzictwem kulturowym (zwłaszcza Nowej Huty).

Jarosław Kłaś, PhD

Culture expert, researcher, animator and culture manager. Doctor of Social Sciences in the field of management and quality. Director of the Norwid Cultural Centre in Kraków. Member of the Research Institute of Cultural Organizations, Forum Kraków, the PAU Culture and Media Management Committee and the Council of the Home Army Museum in Kraków. He cooperates with various cultural institutions and non-governmental organisations. He teaches culture management to university and postgraduate students. Originator and coordinator of numerous projects related to cultural heritage. His main research interests include cultural animation and the management of cultural institutions and cultural heritage (especially in Nowa Huta).

dr Agnieszka Konior

Badaczka, menedżerka kultury. Adiunktka w Zakładzie Zarządzania Kulturą Instytutu Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Prezeska stowarzyszenia Instytut Badań Organizacji Kultury. Przewodnicząca komitetu organizacyjnego konferencji *Badania w sektorze kultury* (w latach 2019, 2020 i 2024). Członkini Humanistic Management Network oraz Komisji Zarządzania Kulturą i Mediami PAU. Autorka książki *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym w kontekście procesu rewitalizacji obszarów poprzemysłowych* (Kraków 2021). Interesuje się zagadnieniami związanymi z zarządzaniem kulturą i dziedzictwem kulturowym, turystyką kulturową i metodologią badań w kulturze.

Agnieszka Konior, PhD

Researcher, culture manager. Assistant professor at the Department of Culture Management – Institute of Culture at the Jagiellonian University in Kraków. President of the association of the Research Institute of Cultural Organizations. Chair of the organizing committee of the *Research in the Cultural Sector conference* (in 2019, 2020 and 2024). Member of the Humanistic Management Network and the PAU Commission on Culture and Media Management. Author of the book *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym w kontekście procesu rewitalizacji obszarów poprzemysłowych* (Kraków 2021). She is interested in issues related to culture and management of cultural heritage, cultural tourism and research methodology in culture.

Bibliografia

- Affelt Waldemar, *Dziedzictwo techniki, jego różnorodność i wartości*, „Kurier Konserwatorski” 2009, nr 5.
- Affelt Waldemar J., *Technitas. Konteksty dziedzictwa kulturowego techniki*, Zabrze 2015.
- Ashworth Gregory, *Planowanie dziedzictwa*, Kraków 2015.
- Baran Marcin, *Nowa Huta dla Wolnej i Niepodległej*, Kraków 2014.
- Bocian Krzysztof, Błachowiak Magdalena, Bukowski Maciej, *Na rozdrożu. Szanse i wyzwania transformacji polskiego sektora stalowego*, Warszawa 2024.
- Chabiera Aleksandra et al., *Polacy wobec dziedzictwa. Raport z badań społecznych*, Warszawa 2017.
- Chmielewska Marta, Otto Marius, *The Impact of Revitalization on the Evolution of Urban Space on Former Iron and Steel Works Areas in Ruhr Region (Germany)*, „Environmental & Socio-economic Studies” 2013, vol. 1, iss. 1.
- Choma Maciej, *Huta im. Tadeusza Sendzimira S.A. w Krakowie 1949–1999*, Kraków 1999.
- Choma Maciej, Gil Mieczysław, Lenczowska Krystyna, *Monografia Huty im. Tadeusza Sendzimira w Krakowie 1954–1994*, Kraków 1994.
- Cossons Neil, *Why Preserve the Industrial Heritage* [w:] *Industrial Heritage Re-tooled*, ed. James Douet, New York 2016.
- Dej Magdalena, Gałka Jadwiga, *Funkcja turystyczna Nowej Huty* [w:] *Funkcja turystyczna miast. XXI Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, red. Iwona Jażdżewska, Łódź 2008.
- Dubiel Jacek, *Sesja naukowo-techniczna z okazji 50-lecia HTS S.A. 1949–1999*, Kraków 1999.
- Duda Jerzy, Kazimierski Henryk, Pochwała Stanisław, *Dziedzictwo przemysłowe kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie – wstępne rozpoznanie na przykładzie walcowni zgniatacz* [w:] *Nowa Huta – przeszłość i wizja. Studium muzeum rozproszonego*, red. Jacek Salwinski, Leszek J. Sibila, Kraków 2008.
- Dziedzictwo kulturowe w rewitalizacji. Praktyczny poradnik*, red. Anna Koziół-Słupska et al., Warszawa 2022.

- Franta Anna, Dudek Marcin, *Idea Smart City jako poszukiwanie współczesnego sensu miejskości na przykładzie rewitalizacji terenów dawnej huty Belval w Luksemburgu*, „Środowisko Mieszkaniowe” 2017, nr 21.
- Frużyński Adam, *Huty żelaza i stali*, Łódź 2022.
- Gaweł Łukasz, *W świecie Tildena* [w:] *Interpretacja dziedzictwa*, Poznań–Warszawa 2019.
- Hinz Marcin, Węglarska Kamila, *Polacy wobec zabytków. Raport z badania jakościowego*, Warszawa 2022.
- Jagło Paweł, *Kombinat* [w:] *Nowa Huta 1949+*, red. Łukasz Klimek, Kraków 2013.
- Jagło Paweł, *Opozycja* [w:] *Nowa Huta 1949+*, red. Łukasz Klimek, Kraków 2013.
- Januszewski Stanisław, *Ochrona dziedzictwa kultury technicznej – ku nowemu otwarciu* [w:] *Dziedzictwo postindustrialne i jego kulturotwórcza rola*, red. idem, Warszawa 2009.
- Juchnowicz Stanisław, *Kraków, Nowa Huta, dziedzictwo niechciane, co dalej* [w:] *Dziedzictwo a rozwój. Doświadczenie Krakowa*, red. Maria Reklewska, Kraków 2000.
- Juchnowicz Stanisław, *Rola dziedzictwa kulturowego w projekcie rewitalizacji i rozwoju Nowej Huty i zdegradowanych terenów otaczających* [w:] *Rewitalizacja miast poprzemysłowych – rola dziedzictwa kulturowego*, red. Bartosz M. Walczak, Łódź 2006.
- Juchnowicz Stanisław, *Studium uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego w obszarze strategicznym Kraków-Wschód, łącznie z terenem kombinatu HTS* [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód*, Kraków 1997.
- Kłaś Jarosław, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym społeczności lokalnej – przypadek Nowej Huty*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2020.
- Kłaś Jarosław, *Zarządzanie przez animację – dziedzictwo kulturowe w centrach, ośrodkach i domach kultury* [w:] *Etnografie instytucji dziedzictwa kulturowego*, red. Łukasz Gaweł, Monika Kostera, Kraków 2018.
- Kłęska ekologiczna Krakowa. *Przyczyny, teraźniejszość, perspektywy ekorozwoju miasta*, red. Maria Gumińska, Andrzej Delorme, Kraków 1990.
- Konior Agnieszka, *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym w kontekście procesu rewitalizacji obszarów poprzemysłowych*, Kraków 2021.
- Kronenberg Maciej, *Wpływ zasobów dziedzictwa przemysłowego na atrakcyjność turystyczną miasta – przykład Łodzi*, Łódź 2013.
- Kryptonim „Gigant”. *Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, red. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008.
- Malik Andrzej, *„Nie można oddzielić krzyża od ludzkiej pracy...”. Komisja Robotnicza Hutników NSZZ „Solidarność” Huty im. Lenina (sierpień 1980 – grudzień 1981)*, Warszawa 2013.
- Mbata Raymond, *Urban Revitalization. Enhancing Quality of Life Through Mixed-Use Developments*, „International Journal of Science and Research Archive” 2024, vol. 11, iss. 2.
- Miežian Maciej, *Nowa Huta – socjalistyczna w formie, fascynująca w treści*, Kraków 2004.
- Mój drugi dom? Huta im. Lenina*, red. Jacek Salwiński, Kraków 2019.
- Paduchowski Wojciech, *Nowa Huta nieznaną i tajną. Obraz miasta w materiałach Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Milicji Obywatelskiej (1949–1956)*, Kraków 2014.
- Nowa Huta – miasto walki i pracy*, red. Ryszard Terlecki, Marek Lasota, Jarosław Szarek, Kraków 2002.
- Piwowski Stanisław, *Koncepcja utworzenia Muzeum Nowej Huty i Huty im. Tadeusza Sendzimira (zarys problematyki)* [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód*, Kraków 1997.
- Pochwała Stanisław, *Kombinat metalurgiczny w Nowej Hucie – kłopotliwe dziedzictwo* [w:] *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, red. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008.
- Pozniak Kinga, *Nowa Huta. Generations of Change in a Model Socialist Town*, Pittsburgh 2014.
- Restrukturyzacja – modernizacja – zagospodarowanie Huty im. Tadeusza Sendzimira*, red. Zdzisław Małecki, Kraków 1997.
- Rola dziedzictwa kulturowego w rewitalizacji*, Warszawa 2018.
- Rozenau-Rybowicz Agnieszka, Szlenk-Dziubek Dorota, Białoskórski Piotr, *Atlas dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego*, Kraków 2009.
- Salwiński Jacek, *Decyzje o lokalizacji Nowej Huty pod Krakowem. Stan wiedzy* [w:] *Narodziny Nowej Huty. Materiały z sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku*, Kraków 1999.
- Salwiński Jacek, *Lokalizacja kombinatu metalurgicznego pod Krakowem* [w:] *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, red. Agnieszka Krawczyk, Kraków 2008.

- Salwiński Jacek, *Muzeum Nowej Huty – niechciane dziedzictwo potencjałem społecznym miasta*, „Światowid. Rocznik Muzeum PRL-u” 2018, nr 5.
- Salwiński Jacek, *Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX wieku [w:] Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. Jerzy Wyrozumski, Kraków 2007.
- Sibila Leszek J., *Muzeum rozproszone Nowej Huty. Przewodnik*, Kraków 2007.
- Stangel Michał, Drobniak Adam, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju dzielnicy Nowa Huta Przyszłości*, „Przegląd Urbanistyczny” 2014, t. 8.
- Stenning Alison, *Placing (Post-)Socialism. The Making and Remaking of Nowa Huta, Poland*, „European Urban and Regional Studies” 2000, vol. 77, iss. 2.
- Szpak Ewelina, *Kłopotliwa dzielnica? Znaczenie Nowej Huty w społecznym postrzeganiu skali zagrożeń przemysłowych w Krakowie [w:] Mój drugi dom? Huta im. Lenina*, red. Jacek Salwiński, Kraków 2019.
- U progu wolności. Nowa Huta w latach 1980–1989*, red. Agnieszka Krawczyk, Agnieszka Cygan, Kraków 2005.
- Walczak Agata, *Architektura i urbanistyka przemysłowa nowohuckiego kombinatu. Historia, teraźniejszość i szanse na przyszłość*, „Zgniatacz – Nowohuckie Studia Naukowe” 2024, t. 2.
- Wąchała-Skindzier Maria, *„Wspomnijmy to jeszcze raz...”. Wystawy, wydarzenia i projekty w „nowohuckim słoneczku” 2005–2018*, „Światowid. Rocznik Muzeum PRL-u” 2018, nr 5.
- Widzę cię, Krakowie! Notatnik myśli na czterdziestopięciolecie wpisu na „Listę światowego dziedzictwa UNESCO”*, oprac. Paulina Orłowska-Bańdo, Kraków 2023.
- Wyżga Zbigniew, *50 lat PTTK w krakowskiej hucie 1953–2003*, Kraków 2004.
- Zakrzewski Franciszek, *Kierunek Nowa Huta – założenia scenariuszowe wystawy głównej Muzeum Nowej Huty*, „Światowid. Rocznik Muzeum PRL-u” 2018, nr 5.

Spisy i akty prawne

- Decyzja Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 22 października 2019 r., numer rejestru: A-1527/M, sygn. OZKr.5140.A.13.2019.DW5, Archiwum Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie.
- Gminna ewidencja zabytków Krakowa, wersja uaktualniona, 22.08.2024.
- Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego, niematerialne.nid.pl, tinyurl.com/5n9b4a9s, dostęp: 1.02.2025.
- Uchwała nr CXII/1700/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 9 lipca 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa”.
- Uchwała nr CXIV/1167/06 Rady Miasta Krakowa z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2006–2013 ze zm.
- Uchwała nr CXVII/1235/06 Rady Miasta Krakowa z dnia 27 września 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Branice”.
- Uchwała nr CXXI/1965/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 5 listopada 2014 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2014–2020.
- Uchwała nr LXXV/742/05 Rady Miasta Krakowa z dnia 13 kwietnia 2005 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Krakowa.
- Uchwała nr XCIV/2449/18 Rady Miasta Krakowa z dnia 7 lutego 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Strategia Rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030”.
- Uchwała nr XII/87/03 Rady Miasta Krakowa z dnia 16 kwietnia 2003 r. w sprawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa.
- Uchwała nr XIII/230/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 10 kwietnia 2019 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Kombinat”.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.